

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

Др ЧЕДОМИР С. ДРАШКОВИЋ

МИТРОПОЛИТ АНТОНИЈЕ ХРАПОВИЦКИ КАО ПАСТОРАЛИСТА

Предавање одржано на академији у Руској цркви у Београду поводом стогодишњице рођења митрополита Антонија, 31. марта 1963.

Да би се лакше схватиле тежње и настојања која је пок. митрополит Антоније испољавао у своме свакодневном животу и раду, како практичном тако и научном, најпре као помоћник инспектора Петроградске духовне академије (од 16. септембра 1885.), па као предавач Холмске духовне семинарије (1886.) и доцент Петроградске духовне академије (1887.), а нарочито као ректор Московске (1890.) и Казањске духовне академије (1895. до јула 1900.), у којој га је затекла и хиротонија за епископа (7. септембра 1897.), — потребно је указати на мишљење које је владика Антоније имао пре свега о својој руској цркви, о њеној јерархији и приликама, а нарочито о руским духовним школама, на првом месту о академијама и њиховом дотадашњем стању. Из Антонијеве анализе и оцене свега овога резултирале су и све његове тежње и напори који су од њега створили једну од најистакнутијих фигура руске цркве и њене теолошке науке, чији је циљ могао да се постигне само новим путевима и новим, правим православним схватањима.

У време доласка архимандрита Антонија за ректора Московске духовне академије, школске 1889/90. године, још се осећао велики утицај митрополита московског Филарета. Иако је владика Антоније високо ценио беспрекоран живот митрополита Филарета, његову бригу за цркву и љубав за теолошку науку, ипак је држао да се на његов поглед на свет и живот — као уосталом и на целу епоху, почевши од Петра I — одразио схоластички утицај, који је створен из римокатоличких и протестантских идеја, пониклих на терену римске философије. „У теолошко-научној и школској области био је безуслован ауторитет „Исповедања Петра Могиле“, које се налази под утицајем римокатоличких идеја“... Везивање пак протестантских, римокатоличких и православних идеја „створило је тип московског јерарха-чиновника, који је за дуго потчинио своје утицају црквени живот не само у Москви, него и у целој Русији“. Стога је разумљива жеља и тежња владике Антонија да Руска црква добије свога патријарха како би се, најзад, ослободила туторства државе и негативних утицаја државних претставника — обер-прокурора.

И теолошка наука је у то време, по мишљењу Антонијевом, била у опадању. Академска предавања, почевши од уџбеника митрополита Филарета и радова митрополита Макарија, претстављају мало измењен

превод римокатоличких приручника, код којих је, још пре више столећа, замењено идеално устројство хришћанства, као учење о постепеном моралном усавршавању душа, јуридикчим устројством, у чији је центар било стављено банално *satisfactio* — „задовољење правде Божје“, а које је у Русију стигло преко кијевских богослова, који су се наивно клањали пред сваком латинском књигом.

Радећи у духовним академијама, најпре као доцент библијских наука, одн. Св. писма Старог завета, Антоније је дошао до закључка да се не може бити задовољно стањем ове науке, стога што се она првенствено бавила филолошком, историјском и географском страном Библије, па зато и није могла да раскрије религиозни и идејни садржај Библије. Огуда је и била његова тежња да у своме теолошком раду утврђује морално јединство Старог и Новог завета. Касније, држећи предавања из пастирског богословља, као науке која је до тога времена била запостављена, а коју је он сматрао за најважнију у високој духовној школи, код њега је сазрела идеја о потреби извођења реформе у духовним академијама у Русији. Своје мисли о томе најпре је објавио у часопису „Вѣра и Разумъ“, 1897. године, а затим их у облику реферата поднео Светом синоду 1905. године, да би их најзад, трећи пут, по жељи обер-прокурора 1908. доставио као опширан меморандум под насловом: „У коме правцу треба да буде разрађен устав духовних академија“ (том I, 532 и д.). Иако овим његовим предлозима за реформу није било суђено да се остваре, није без интереса да се потсетимо на то какве је карактеристике дао појединим теолошким дисциплинама. Тако нпр. за катедру апологетике он каже да је заостајала пола века иза савременог тока мисли, да су догматика и етика далеко од слагласности са св. оцима и васељенским саборима. Оне су се, преко Великог катихизиса Лаврентија Зизанова и неприметно накупиле латинства. Догматско учење о сатисфакцији, о трима службама Исуса Христа, и о многом другом је непознато св. оцима, а појмови етике о части, о љубави према самој себи, о поштовању свих и др. узети су или из римског права или од Канта . . . Професори су изгубили своје учење; они осећају да њихова предавања не додирују религиозне и моралне интересе тадашњег савременог друштва, чак ни црквеног друштва. Они критикују Лајбница и Волфа, социнијане и деисте, што је мало коме потребно. Међутим, потребно је било, по мишљењу владике Антонија, да академија изазове младу мисао на саморадњу, а не да је упућује ка вечној компилацији.

Из основне мисли владике Антонија да је „православно учење о Св. Тројици метафизички основ моралног дуга љубави“ и да „хришћанство није доктрина, ни историја: оно је — како он каже — живот, оно је пре свега стварање личности“, израстају сва његова теолошка дела, потиче цео његов рад на пољу пастирске теологије. Он није био заробљен схоластиком старих уџбеника. Био је човек високе световне просвећености, природног ума и огромне црквене интуиције. Он је заиста „донео пролеће“ у историји руске духовне школе уопште и пастирског богословља посебно. Осврћући се данас уназад, заиста се може говорити о „антонијевском периоду“ у историји духовних академија. Млади, 28-годишњи ректор Московске духовне академије унео је у њен живот и у систем васпитања духовне омладине свежу и оригиналну црквену струју.

Још од првих дана своје делатности тадашњи јеромонах Антоније обраћа пажњу на проповед као на изванредно средство пастирског деловања. У чланку: „Да ли је правилан поглед на црквену проповед само као на предавање учења Цркве?“, објављеном у часопису „Руководство для сельских пастырей“ (Но. 43, 1887 г.), он каже да се тада на проповед гледало „као на теолошки трактат, као на плод способности човечјег разума, а никако не као на излив узвишеног осећања проповедникове душе под утицајем извесног догмата, библијског одломка и сл. ... Хришћанска проповед није била никада само објективна предаја догмата и заповести мимо унутрашњег учешћа проповедникове душе; напротив, центар пажње учитеља било је не толико сама материја поуке, колико само стање слушалаца. Таква је пре свега била проповед Христа Спаситеља. Он није излагао ма какво учење, него је поучавао, убеђивао, деловао не само убедљивошћу свога учења, него својом личном љубављу према људима, деловао је својом личном убеђеношћу“ ...

Говорећи о принципима проповедничке делатности владика Антоније каже: „У проповедништву као у функцији пастирске делатности не треба губити из вида две битне ствари — 1) самог пастира и 2) слушаоце ... Проповед „треба да буде слободан излив пастировог религиозно-моралног садржаја, тј. његових мисли, осећања и жеља које се подударају са учењем Цркве“. У односу на слушаоце проповед је зидане спасења у њиховим срцима. „Спасење се не састоји толико у спољашњој делатности човековој, колико у постепеном унутрашњем просветљењу његове душе.“ Стога садржај проповеди треба да је првенствено упућен на преображај унутрашњег света слушалаца, на то да се они поттакну да на ствари гледају с јеванђелске тачке гледишта.

У својим предавањима из пастирског богословља, која је о. Антоније држао као ректор студентима IV године, радо се бавио оштрим разграничавањем два пастирска пута — истинског православног и латинског. Први пак и главни његов захтев био је за враћање црквеној традицији и духу светоотачког пастирствовања. Његово учење о „сапатничкој (сострадательной) љубави“ пастира, које је унео у пастирско богословље резултира из дубоке вере у морални препород грешника, засновано на светоотачком прилажењу човеку који се каје.

Велика је штета што архимандрит Антоније кроз своја предавања није дао цео систем науке. Само је у одломцима, појединим чланцима штампано понешто од онога што је он прочитао студентима у Москви и Казању. Ти чланци су се појављивали у повременим издањима, потписани иницијалима „С.С.Б.“ (служитељ слова Вожжег), а касније су ушли у други том његовог Собрания сочинений. Истина, у овим чланцима изнето је оно што је најбитније, тј. његове мисли о призивању, о пастирској припреми, о пастирском дару и о карактеристичним цртама које одвајају православно пастирство од западног. Руска наука пастирског богословља заиста је у митрополиту Антонију Храповицком достигла свој највећи домет у смислу православног и живог излагања.

Првих година своје службе у академији о. Антоније је издао „Писма пастирима“, о којима је бивши ректор Петроградске академије, епископ

Феофан Вишевски Затворник рекао да је то књига „достојна сваке па- жње и пожељно је да неко састави пастирско богословље по норми ових писама.“ Иако је из циклуса његових предавања штампано свега њих седам, који не могу, природно, да чине завршен академски курс пастирског богословља, ипак су у њима утврђени основи на којима може да се изграђује ова православна наука.

Нема потребе да овде преносимо садржај ових седам лекција, као уосталом ни других пастирских радова владике Антонија. Навешћемо само неке мисли које би најбоље карактерисале не само пастирску службу, него и оригиналност његова мишљења. Према томе овде ће бити речи само о призивању, пастирском расположењу и утицају па- стира на друге.

Проблем призивања за свештенство, одн. за пастирску службу одувек се постављао у хришћанској цркви. Његовим решавањем су се бавили и велики црквени оци и учитељи, као нпр. св. Јован Златоуст на Истоку и бл. Августин на Западу. У науци о пастирству ово питање се постављало и решавало на различите начине, тако да се ни до данас није дошло до општег, јединственог решења. Римокатолици, на пример, са својом сопственом тежњом да све разумно објасне, поделе и класификују, уче о унутрашњем и спољашњем призивању, о *vocatio interna* и *vocatio externa*. Под првим треба да се призна извесно унутрашње стремљење, расположење душе, унутрашњи глас који позива човека да се посвети друкчијем животу од обичног световног; спољашње призивање је, вероватно, неки спољни утицај, нпр. у виду сусрета с неким духовним лицем који би преокренуо цео живот човека, или нека болест, потрес, губитак ближњег који би одједанпут изме- нио целу линију живота, и т. сл.

Руска наука пастирског богословља је на разне начине процењивала ово питање, кан што су то нпр. чинили епископ Борис Плотников или архиепископ Антоније Амфитеатров. Митрополит Антоније Храповицки пак потпуно одриче сваку могућност призивања. Он сматра да глас Божји који би се осећао у срцу човека „није ништа друго него плод самообмане.“ „Католички теолози тврде — каже митрополит Антоније — као да овај глас чује сваки кандидат за свештенство, али ми мислимо да тај глас може да осети само онај кандидат на кога указује Црква. Самооцена, самоосећање онога који се припрема за свештенство не треба да имају никакво знање“ (т. II, 184). Стога за нашега пасторалисту „сва расуђивања о пастирском призивању треба да буду пренета са терена на коме су она стајала и замењена расуђивањем о пастирској припреми (т. II, 186). Питању о овој припреми посвећено је у његовим предавањима доста места. Ипак се не може негирати факат унутрашњег гласа, који неки свакако осећају. Митрополит Антоније међутим одриче свако мистичко осећање, па чак му је била туђа и сама реч „мистика“.

И питању пастирског расположења, на које су руски православни учбеници одговарали језиком западне схоластике, одн. препричавали оно што је о томе речено у римокатоличким и протестантским „ходетикама“, митрополит Антоније је крајем прошлог века дао сасвим други правац. Он се окренуо ка светоотачким изворима и истинској православној традицији, отресајући одлучно прах мртве и суве схо-

ластике. Његова заслуга је у томе што је поставио питање: „Постоји ли нарочити дар пастирства, па ако постоји, онда у чему се састоји?“, и на ово питање дао интересантан, оригиналан и заиста не рационално-схоластички одговор. Овај одговор не мора бити у потпуности примљен, као апсолутна истина, али се мора признати да он одговара духу православне партистике и аскетике.

Пре свега треба се потсетити да је у теолошкој науци митрополита Антонија јако изражен психологизам и морализам, што је и разумљиво ако се има у виду да је у то време владао позитивизам и детерминизам. Психологизам и морализам он је проводио и у пастирском богословљу. Призивање, као што је већ истакнуто, нема никакво одлучујуће значење; припрема, на коју је митрополит Антоније ставио акценат, сводила се првенствено на духовно-аскетску. Откривању у себи пастирског дара или расположења посвећивала се нарочита пажња. Ово учење може схематски да се сведе на пастирски утицај. Снага утицаја није толико у речима и у садржају онога што се говори, колико у убедљивости духа, моралности, савршенства. „Пастирска проповед — каже митрополит Антоније — представља се у Светом писму као снага која делује независно од самог садржаја поуке, али у зависности од унутрашњег расположења говорника. Утицај душе пастира на паству зависи углавном од степена његове преданости својем призивању“. „Главни услов пастирског утицаја — каже он — састоји се не у учености, не у психолошкој истанчаности моралног делатеља, него у нечем другом . . . што се непосредно улива у душу онога који се поучава.“

Шта чини то нарочито расположење које може да утиче на другог? То је дар сапатничке љубави — одговара митрополит Антоније. Овај дар може да препороди палог грешника, да га подигне из дубине очајања и да му да снагу за даље морално усавршавање. Учење митрополита Антонија о овоме дару налази потврду у посланицима ап. Павла и у делима неких отаца. О томе да се дар таквог сапатништва даје свештенику управо у тајни хиротоније, митрополит Антоније налази потврде код св. Јована Златоуста и Симеона Новог Богослова. Ово учење о сапатништву особито према грешном човеку било је у извесној мери набачено и у делима Достојевског, на кога се митрополит Антоније често позива, и под чијим је утицајем био.

Ипак, мора се истаћи да се пастирско расположење не састоји само у учењу о сапатничкој љубави. Ако се тај дар и даје у тајни свештенства, њиме се ипак ствар не ограничава. Богословље није само аскетика; пастирствовање није само морализирање; преображај човека се не постиже само психолошким усвајањем и утицајем једне воље на другу.

Да би се потпуније упознали са гледиштима о. Антонија указаћемо на крају и на његов поглед на архипастирско служење, које је он изложио у својем говору пред наречењем за епископа. Он је тада говорио да је најглавнији задатак пастира душа да у својем срцу увек припреме храм Духа, кроз подвиге духовног живота. Такав би архи-пастир, по његовим речима, „у љубави према људима ишао путем Јована Златоуста, био би неустрашив као св. Филип пред непријатељима истине, поколебао би цео грешни свет правим исповедањем као

Максим Исповедник, разумевао би тајне Промисла као Јован Богослов, љубављу би привлачио себи у далеку пустињу све класе и узрасте као Тихон Задонски“ . . . (т. I, 101).

Zusammenfassung

Dr. ĆEDOMIR S. DRAŠKOVIC

METROPOLIT ANTONIUS HRAPOVICKIJ ALS PASTORALIST

Die russische Wissenschaft der Pastoraltheologie erreichte ihren Höhepunkt in Sinne der Orthodoxie und lebendigen Darstellungsweise in der Arbeit des Metropoliten Antonius Hrapovickij. Von seinem Grundgedanken aus, daß die »orthodoxe Lehre von der heiligen Dreieinigkeit der metaphysische Grund der sittlichen Liebespflicht ist« und daß »das Christentum weder Doktrine, noch Geschichte: sondern das Leben selbst und vor allem Persönlichkeitschafung ist«, geht seine ganze Tätigkeit auf dem Gebiete der Pastoraltheologie hervor.

Antonius erste Forderung war auf das Zurückkommen auf die Überlieferung der Kirche und des Geistes des heiligväterlichen Hirtentums. In die Pastoraltheologie brachte er aus seine Lehre von der »mitleidigen (sostradatel'naja) Liebe« des Hirten weiter, die auf dem heilig-väterlichen Zutreten auf den reuenden Menschen begründet, deshalb er tief an die sittliche Wiedergeburt des Sünders glaubt.

Die Originalität der Meinung von Antonius wird besonders dann hervorgehoben, wenn die Rede von der Herbeirufung, Hirstenslaune und dem Einfluß der Hirten auf die anderen Menschen ist. Er spricht die Möglichkeit der Herbeirufung ab und überträgt oder ersetzt alle Auffassungen von der Herbeirufung durch die Auffassung von der Hirtenvorbereitung.

In seiner Lehre sind Psychologismus und Moralismus stark betont. Aber weder ist die Theologie nur Asketik, noch ist das Hirtentum bloß Moralisieren. Und die Verwandlung des Menschen wird nicht nur durch die psychologische Aneignung und den Einfluß eines Willens auf den anderen erreicht.

Резюме

Др ЧЕДОМИР С. ДРАШКОВИЧ

МИТРОПОЛИТ АНТОНИЙ ХРАПОВИЦКИЙ КАК ПАСТОРАЛИСТ

Деятельностью митрополита Антония Храповицкого русская наука пастырского богословия достигла свою величайшую высоту в смысле православности и живого изложения. Из основной его мысли что „православное учение о Св. Троице является метафизическим основанием

долга любви“ и что „христианство не есть доктрина и история: оно есть сама жизнь и что оно, прежде всего, есть созидание личности“, происходит весь его труд в области пастырской теологии.

Первым требованием митрополита Антония было — возвращение к церковной традиции и к духу святоотеческого пастырства. Затем он вносит в пастырское богословие учение о сострадательной любви пастыря, покоящейся на святоотеческом подходе к кающемуся человеку, потому что он лично глубоко верует в моральное перерождение грешника.

Оригинальность его мышления выявляется особенно тогда когда речь идет о призвании, о пастырской настроенности, о влиянии пастыря на окружающих людей. Он отрицает возможность призвания и все рассуждения о призвании заменяет рассуждениями о пастырской подготовке.

В его учении сильно выражены психологизм и морализм. Но, между тем, богословие не есть только аскетика, а пастырствование не является лишь морализацией; да и преображение человека не достигается одним психологическим усвоением и влиянием одной воли на другую.